

szakítva lehet tanulmányozni. Márpedig az így nyert kép sematikus lesz és elmosódó.

Ez nem jelenti azt, hogy a gazdasági és kulturális zónák elhatárolása felesleges, csak ezeket történelmi és dinamikus kategóriáknak kell tekintenünk, amelyek állandóan változnak, fejlődnek. A szomszédság, a közös történelmi sors jelentősége szemünk előtt bontakozik ki most Indonéziában, ahol a fejlődés különféle fokán álló népek ma ötvöződnek egy 40 milliós mag köré, egyetlen indonéz nemzetté.

Szembeszáll Tolsztovv azzal a felfogással, mely a világot «nyugati» és «keleti» kultúrterületre osztja. Egyrészt azért, mert számos népnek problematikus a hovatartozandósága, másrészt — ami még sokkal lényegesebb — ez a nézet a népek és nemzetek értékelését, felsőbb- és alacsonyabbrendűségét jelenti a gyakorlatban. Ebből a felfogásból eredeztette lényegileg a náci Németország is azt a konklúziót, hogy neki, mint a «civilizált nyugat» képviselőjének jogában áll a «barbár keletet» uralma alá hajtani. Odáig vezetett ez a felfogás, hogy már Franciaország sem jelentette a «nyugatot»; ez jóformán csak Németországot megillető előnév lett.

A szovjet néprajzi iskola felfogása az ethnogenezis kérdésében Sztalin azon alapvető tanítására épül, mely szerint a nemzet az emberiség történelme egy bizonyos korszakához tartozó történelmi kategória és különböző eredetű ethnikai elemek összehívásából keletkezett. Elfogadja N. Ja. Marr ethnogenezis tanának legfontosabb tételeit, azaz, hogy az ethnogenezis a történelmi fejlődés folyamán egymást felváltó törzsi szövetségek minőségi átfelműködésének folyamata, szociális-történelmi, nem pedig biológiai folyamat. A szovjet néprajz az archeológiával és az antropológiával szorosan együttműködve egészen közeljutott az ethnogenezis számos részletkérdésének megoldásához. Érdeklődésük előterében a szláv népek ethnogenezise áll, melynek már számos részletét sikeresen tisztázták.

A szovjet néprajzi iskola szemlélete Morgan tételein alapszik, melyeket Marx és Engels bővített ki s melyeknek általános koncepcióival — árnyalati véleménykülönbségektől eltekintve — a legtöbb szovjet tudós azonosítja magát. Morgan megállapítása szerint a világ minden népe alapján véve közös utat tett meg az ősalapítól a civilizációig. Az őstársadalmi szervezet alapvető formációja a nemzetség, mely a paleolitikumban keletkezett s az osztálytársadalomba való átmenet folyamán esett szét. Ugyanekkor alakult ki a patriarchális és monogám család, melyet a matriarchátus és a csoportos házasság előzött meg.

Mindezek az alapelvek azonban csak a kutatás keretét szolgálják. Számos részletkérdést kellett tisztázni és még számos problémát kell megoldani a nemzetiségi szervezet konkrét kérdéseinek vonalán, mely a mai kutatás egyik fontos és hatalmas feladata. Hasonlóan kiemelkedő feladat annak részleteiben való vizsgálata is, hogy az osztálytársadalomba való átmenet miképpen zajlott le. Bonyolult és tisztázatlan még a vallások keletkezésének kérdése is.

A szovjet néprajzi kutatás minden probléma felvetésénél és megoldásánál sohasem felejt el, hogy «a marxizmus nem dogma, hanem vezérfonal a cselekvéshez».

Ve. Bj.

Marót Károly: *Homeros.* «A legrégebb és legjobb.» Egyetemi Nyomda. Budapest, 1948.

Homeros és a homeroszi görögység két világ határán — egyik lábbal a «primitív» társadalom hagyományában, másikkal a modern ember magas öntudati világában — izgalmas és bonyolult kultúrtörténelmi jelenség. Ez az a pont, mely összeköti azt, amit mi szétválasztani szoktunk, a «kétféle» műveltséget és a kétféle műveltség vizsgálatára alakult külön tudományokat: néprajzot egyfelől, a filológiai és történelmi tudományokat másfelől. Érthető, hogy aki Homeros-szal indult, mint Marót Károly, annak el kellett jutnia néprajzi kérdésekhez, vagy fordítva, aki annyit foglalkozott a néprajz anyagával és problémáival, mint ő, annak könnyebb eligazodni a homeroszi világ jelenségei közt és a szintézis reményével közeledni annak sokat vitatott kérdéseire.

Ezekben a vitákban a homeroszi költemények népköltészeti vagy műköltői

jellege körül folytak leghosszabb harcok. Elméletek születtek, melyek alapján részeire akarták szedni a két költeményt, melyek szerint rá akarták világítani arra a folyamatra, melyben a hagyomány mozaikjaiból nagy összefüggő eposz összeáll, bizonyítani akarták a mondák történeti alapjait ásatásokkal és név-magyarzatokkal. Ezekkel az elméletekkel szemben ellenvélemények születtek, melyek rámutattak azokra a vonásokra, melyek a hagyományos költészettel nem magyarázhatók, vagy melyek kimondottan egy tudatos egyéniség működésére vallanak, kétségbe vonták olyan «folyamat»-nak létezését, melyet ezek az elméletek feltételeztek az eposz létrejövetelére, kimutatták a történeti alapok megbízhatatlanságát s így a Homeros-kérdés egymással szöges ellentétben álló felfogások között ingadozott. Közben azonban széles területet kérdés-csoportjait bolygatták fel és vonták bele a vitába. A Nibelungen-Lied és az Edda-dalok viszonya, a Kalevala, szerb epika, Mahabharata tanulságai, az eposzok születésének, műfaji lényegének kérdései, az egyéniség szerepe a hagyományban, s a népköltészet-műköltészet ellentéte mind valamiféle vonatkozásba került a kérdéssel.

Marót Károly végigjárta ezeket a területeket, végiggondolta mindazt a kérdést, ami Homeroshoz kapcsolódik, mitológiától népköltészetig és a hagyomány életének kérdéseitől a költői alkotás mibenlétéig s most mindennek tanulságát újra Homeros körül vonultatja fel, hogy széles alapokról induljon ki az ellenmondónak látszó jelenségek magyarázatára.

Bennünket legközelebről érintenek azok a fejtegetések, melyekkel a hagyományos és egyéni vonásokat választja szét a homéroszi életműben. Mi az, ami népköltészeti jelenség Homerosnál? Mindenek előtt azok a költészeti viszonyok, melyek a két költeményben megelevenednek: «fejedelmek» daltudása, mely semmiben sem különbözik környezetük s a hivatásos énekes daltudásától; énekmondók szerepe, akik — a mesterségükre vonatkozó «szakkifejezések» szerint is — hagyományos «meneteket» öltöztetnek pillanatnyi formába, bármennyire is a «költő» pózában jelennek meg; erre a megelevenítésre a Múzsáktól kapják a képességet, de azért a meglévő hagyományt is szorgalmasan tanulniok kell. Népköltészeti állapotra vallanak azok a műfajok, melyek az elbeszélés folyamán feltűnnek (mint a Homeros-előtti világ jelenségei): lírai szóló- és karénekek, istenhimnuszok, paianok, munka-, lakodalmas- és siratóénekek, drámai csökevények, mint kartáncok, ágáló alakosok, énekesek és alakoskodók együttesei; vagy epikus elbeszélések, vagy az eposzi felsorolásokból kielemezhető régebbi varázshatású «katalogus-epika» maradványai.

Legfontosabb azonban, hogy maga a költemények stílusa is mutat népköltészeti jellegzetességeket. Ilyen már maga az a tény, hogy a két eposz egy-egy hagyományos és elterjedt «menet»-re épül: a harag és a hazatérő férj motívumára. De a közhelyszerű fordulatok gyakorisága, az állandó jelzők alkalmazása — még akkor is, mikor a helyzethez éppen nem illő (pl. a futni vonakodó *gyorslábú* paripa esetében) — az üzenetek gyakori szószerint való elismélése, mind jól ismeretes a népi elbeszélő műfajokból. (S talán idetartozik az aeol-ion tájszólásból kevert költői nyelv is, mely talán éppen nem Homeros alkotása, hanem már szintén örökség az előtte való népi epikából. Tudjuk, hogy minden népköltészet arhaizál és ugyanúgy szereti a távoli, idegen fordulatokat. Ami szokatlan távoli, az egyúttal emelkedett, zsúfolt hangulatú, tehát költői, mint M. K. is hangsúlyozza. Ugyancsak ő hivatkozik primitív példákra, mikor egyes törzsek a másik törzs nyelvén szólnak költészetükben. Így a népköltészet sajátjaival is magyarázható a jelenség, ha nem is fogadjuk el a motívum-vándorlásokkal magyarázott dialektus-keveredést.) De nem utolsó sorban népköltészeti sajátosság az a szellem, melyben hősök és történetek nem a maguk egyszeri, történeti valóságukban jelentkeznek, hanem ahogy a népies sablon engedi: «a legnagyobb általánosságra szabottnak . . . emberszabásúnak lenni, — ez itt a célja mindennek.» Ki ne ismerné fel ebben a népballadáknak, sőt még a népdalok líraiságának is megkülönböztető sajátosságát, azt a hangot, melyet nem tud utánozni a legtöbb népdalt író műköltő.

A homéroszi költemények utóélete is tanuskodik a népköltészeti állapotok hosszú uralmáról. Ezt bizonyítja az elburjánzó sok változat, mely később a rende-

zést szükségessé tette s az a különös jelenség, hogy annyi és annyiféle értékű epikus költemény futott később H. neve alatt a szerzőség iránt még kevésbé kényes közösségben.

Mindebből azt a végeredményt vonja le M. K., hogy Homeros a «daloló Görögország» közköltészeti (= népköltészeti) fokozatának végső hullámgyűrűjében élt — tehát a népköltészet hagyományos szelleme és formái még sok tekintetben uralkodnak rajta. De ugyanakkor kivételesen nagy költőegyéniség is s nem kevésbé világosan kitűnnek azok a vonások az eposzokban, melyek az ő egyéni költői újításának köszönhetők. Ilyen a nagyeposz szigorúan egységes gondolatmenete és szerkezete, a hang és stílus következetes egysége, a tartózkodó tárgyilagosság és egyes új — néphagyományban ismeretlen — alakok és helyzetek, melyekben egy új humanizmus, egy modern emberi világgép bontakozik ki. (Ilyen újság a mitosz isteneinek átalakítása is reális művészi szellemben.) Ez az újítás egy olyan úttörő egyéniség munkájára vall, aki már egészen más öntudati fokon érzi és látja a világot, mint ahogy az a hagyományban általános, melyet örökölt. (Ahogy pl. emberi-költői jelenetet formál a varázsló gyógyításából, mely a görögöknél is csak olyan lehetett, mint mindenütt a világon: mitikus lények szenvedéseinek és gyógyulásának elmondása kézrátevésel egyetemben. A sebesült Aphrodité anyja — kezét lánya fején nyugtatva — már csak vigasztalja istenek hasonló szenvedéseinek elbeszélésével.) A homéroszi költemények kivételes nagysága abban van, hogy annyira kiegyensúlyozott arányban egyesítik a hagyományos költői stílus értékeit az új szellemű, öntudatos költő értékeivel. Ez az egyensúly, úgy látszik, csak egy történelmi pillanatban és egy társadalmi helyzetben jött létre: az összgörögösből kiszakadt — tehát hagyományörző — kisázsiai ion városokban, a keleti kultúrák országútján, ahol egy demokratikus társadalom a fejlődésnek osztatlanabb folyamatában jutott a modern emberiség küszöbéig, a gondolkozás öntudatadó fokára. Itt létre jött egy különleges egység: a goethei alkotóerő és a közösségi hagyományban benneélő Lönnrot egysége. Mindenütt másutt, a modern európai költészetben, vagy kirgizek, szerbek, finneknépi epikájában, népi énekeseknél, ez az arány más, a túlsúly erre, vagy arra, eltolódik.

Látjuk, a probléma és annak tárgyalása egyaránt néprajzi jelentőségű. Ugyanilyen néprajzi szemlélet nyilvánul meg a részletekben. Hogy eposz nem keletkezik epikus kisdalból, nincs mese-monda-hósdal-eposz fejlődés, hanem a közös motívumok hely, idő és lelkialkat szerint válnak egyikké, vagy másikká, azt pl. a Kalevala egyik runo-énekesének kísérleteivel és Krohn, Comparetti vizsgálataival igazolja a szerző. A költő mitológiai alakjainak és hőseinek eltéréseit a később feljegyzett mitoszoktól arra használja fel, hogy érzékeltesse a költő alkotásmódját: csupa kevert, elhomályosult vonást használ fel, mely alkalmasabb arra, hogy képzelete új, költői életet adjon beléjük; ugyanakkor jól látja, hogy a nép közt fennmaradt mitosz az eredeti, mert a hagyomány életében nem a feljegyzés időpontja jelent időrendet. (Ezt nemcsak filológusoknak, hanem néha még néprajzosoknak is jó figyelmébe ajánlani.)

Mind ennél fontosabb azonban, hogy Homeros fejlődéstani helyének kijelölésével olyan folyamatot pillant meg, mely a népköltészet hagyományos formáitól egyenes vonalban vezet át a mai költészet legegényibb képviselőihez. Ennek a megszakítatlan sorozatnak egyes fokozatai csak a közösségi hatás és az egyéni hozzájárulás különböző arányában térnek el egymástól, de nem különülnek el alapvetően közösségi és egyéni költészetre. Ez a meglátás alkalmas a népköltészet és műköltészet fogalmának ujjaértékelésére, vagyis ennek az ellentétnek teljes megszüntetésére. Marót Károly ezt meg is teszi, álláspontját részletesen bizonyítva. Felfogását röviden a következőkben foglalhatjuk össze. Egyfelől a népköltészetben is mindenütt kimutatható az egyéni alkotóerő közreműködése — újfajta kutatások eredményei és a szerző többször kifejtett érvei sorakoznak fel újból, — másfelől az irodalom is számos példát nyújt közösségi tartalom új feldolgozására éppúgy, mint a közösség szerepére a mű kialakulásában, még ha ez a közösség csak virtuálisan is van a költő körül és befolyásolja is az alkotásban.

Ha pedig nem az alkotást nézzük, hanem eredményét, a megvalósult művet, akkor sincs semmiféle elvi különbség mű és mű, szépség és szépség között. Nincs tehát külön népköltészet és műköltészet, csak egyetlen költészet van, jó költészet, melyre a közösség visszhangozni képes. A szerző felfogásának különböző elemeit már ismertettük lapunkban és másutt többször kifejtett álláspontjaiból. Ez a felfogás, amennyiben elvi különbségeket tagad, megtámadhatatlan, amennyiben fejlődés-vonalra hivatkozik, melynek egyes pontjai közt sehol sincs elválasztó határvonal, annyiban gyakorlati igazság is, mely különösen hasznos annak, aki Homeroszt választotta kiindulási pontul, ahonnan mind a két irányba nézve egyenlő kilátás nyílik. Más kérdés azonban, hogy ami elvi szempontú meghatározásban csak fokozati különbség, az a gyakorlatban mégis nem elég-e arra, hogy jól megkülönböztethető, sőt bizonyos pontokon egymással szembeállítható jelenségeket ne hozzon létre? És vajon nem jogosult-e a jelenségeknek olyan kezelése, mely éppen ezekkel a különbségekkel számol, ezt vizsgálja és ezt a különbséget jelöli meg elnevezésével? Viszont tisztában vagyok azzal, hogy ez a két szemléletmód nem ellenkezik egymással, hanem csak kiegészíti egymást. Talán csak egy állítást érzünk túl élesnek, mely szerint «kollektív alkotás valójában nincs». Ha ez annyit akar kifejezni, hogy közösség *egyszerre* nem alkot műveket s hogy minden közösségi alkotásban egyének *rész*-munkájával kell számolnunk, akkor ez mindnyájunk számára elfogadható. Ennél többet viszont nem érthet bele az, aki a variánsokra és variálókra gondolva azt is mindig számításba veszi, hogy a népköltészetben nincs olyan mű, mely mai formájában *csak egy* egyén munkájának terméke lenne és nincs olyan «alkotás» sem, melyben ne használnának fel már eleve — szószerint is — olyan elemet, mely más találmánya.

De sietve visszazárjuk ezt a Pandora-szelencéjét, melyből a vitalehetőségeknek olyan nagyra nővő óriása szabadulhat ki, mellyel egy könyvismertetés szerény keretei közt nem tudnánk megbirkózni s mely eltúlozná észrevételünk jelentőségét. Térjünk vissza tehát oda, ahonnan kiindultunk: a Homeros-kérdés és a vele foglalkozó könyv tudományközti, határ-jellegére. Miért érdekes nekünk néprajzosoknak ez a kérdés? Nemcsak azért, mert néprajzi részletek is szerepelnek benne. A határterületek azért izgalmasak, mert bennük az érintkező tudományok általános jelentőségű kérdéseikkel vesznek részt, azokkal az eredményekkel, melyek a szakszerű részlet-kutatás szempontjain túl valami magasabb jelentőséggel bírnak és így más területen is felhasználhatók. Mindazok, akik szeretnek a maguk szakterületén szerzett tapasztalataikkal felemelkedni nagyobb összefüggések tanulmányozására, ezért szeretik «a határterületeket», s mindazok számára, — még ha a klasszika-filológia kérdéseiben járatlanok is — azért jelent élményt ez a könyv.

Vargyas Lajos

Mérei Gyula: Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon 1790—1848.

Teleki Pál Tudományos Intézet kiadása. 216 l. — Budapest, 1948.

Ez a könyv a XIX. század első felének mezőgazdaságára és agrártársadalmára vonatkozó szétszórt adatokat gyűjti össze és ezen át vizsgálja a «termelési módszerek és technikai eljárások változásának hatását a társadalomra.» Éppen ez az eljárása és módszere az, mely a munkát nemcsak a gazdaságtörténet, hanem a néprajz számára is rendkívül becsessé teszi. Bennünket is érintő eredményeit az alábbiakban foglalhatjuk össze.

A XVIII. század második felében fellépő gabonakonjunktúra megmutatta, hogy a magyar mezőgazdasági termelés is függvénye a világpiacnak. Egyszerre érdemes lett termelni, mert a gabonát aránylag könnyen lehetett értékesíteni; a kultúrdön élő főurak számára pedig igen sok pénz kellett. A termés fokozására kezdetben legalkalmasabbnak és legkisebb tőkét kívánó módnak látszott, ha a régi hagyományos eszközökkel minél nagyobb területet művelnek meg. Ezért akar a földesúr mindenáron újabb és újabb földterületeket szerezni. Újra felméri a jobbágytelkeket, az irtásföldeken megtelepült jobbágyokat kitudja a legelőkből és az eddig parlagon heverő területekből mind nagyobb és nagyobb darabot töret fel.